

„Uit mijn vakantiejournaal”

Ds G. A. Wumkes

ZANDSTER VOORWERK . . .

Elk zomerreisje naar mijn geliefde Ommelanden bevestigt mij in de overtuiging, dat de dorpen tussen Eems en Lauwers schatten bezitten uit het verleden, waarop zij trots mogen zijn, waarover zij als kostbare kleinodiën hebben te waken, waarmee zij zich kunnen verrijken aan ware levenspoëzie.

Tot het diepst mijner ziel werd ik ontroerd, toen aan de ingang van het dorp Middelstum, waar ik enige dagen op *Mentheda* de gast zou zijn van mijn vriend Vinhuizen, opeens het liefelijk klokkenspel van de St. Hippolytus mij het welkom toeriep. Dat reine klingelen riep als met een toverslag de blijdeste herinneringen aan vroegere bezoeken in mij wakker en ik bracht hulde aan de genialen Hemony, de koning der klok-kengieters, die dit kunstwerk goot.

Ook wil ik niet vergeten de kunstlievende edelman, die het aan zijn kerspel schonk: Joan Lewe, de eerste van zijn geslacht, die Ewsum bewoonde; die het rondel liet restaureren en verzwaren, dat Onno van Ewsum in 1472 tegen de overmacht der Groningers aan zijn burcht had laten bouwen; die ook een grafkelder voor zich en zijn nageslacht stichtte in het koor der kerk. Was ook Joan Lewe niet de man, op wiens initiatief het Boterdiep werd doorgegraven van Middelstum naar Uithuizen?

De volgende morgen zat ik met mijn vriend onder de statige linden voor het oude koetshuis der Lewe's op Ewsum. De dampkring is daar zwaar van historische herinneringen. De brede grachten, de machtige singels, de weggezoonken plaveisls, de verweerde stenen van het rondel spreken van verdwenen glorie.

's Middags peddelden wij op onze rijwielen langs de Delleweg, waar laagten in de "uiterdijken" ons herinnerden aan de oude bedding van het riviertje, dat eens Hunze en Fivel verbond. In ons kwam de wens op, dat heer P. Bos op het Zandster Voorwerk, die twintig jaar studie van de voormalige Fivelboezem heeft gemaakt, daarvan weldra het resultaat mocht publiceren. Hij heeft met grote volharding elke kromming van de weg de loop van elke tochtssloot nagegaan. Als één het landschap Fivelgoo in zijn historische wording verstaat, dan is hij het.

Wellicht houdt bescheidenheid hem terug om openbaar te maken de verbeteringen, die hij weet aan te brengen in de kaart van Dr. Rieta-ma. Wij traptten langs de Weer, na de brede op-rit van Nittersum te hebben bewonderd, waar thans het koren golfde, maar waarover eertijds de Clants van Stedum hun karossen, met zes paarden bespannen, menden, als zij voor staats-zaken naar Den Haag trokken. Zelden zagen wij zulk een geweldig burchtsteeterrein als van dit adellijk geslacht.

We hadden boven dit artikel ook „Langs OUDE Ommelander wegen” kunnen zetten, want we nemen u naar 't jaar 1916. In dat jaar schreef ds G. A. Wumkes „Uit mijn vakantiejournaal”. Hij beschreef toen een vakantiereis door zijn geliefde Ommelanden. Voordat we het verhaal — zoals hij het origineel optekende — laten volgen, zullen we u eerst ver-tellen wie ds Wumkes was. G. A. Wumkes werd geboren in Joure (1868) Van 1901 tot 1906 was hij predikant te Zeerijp en daarna te Sneek (tot 1925). Later behaalde hij de doctorstitel en werd auteur van diverse geschiedkundige werken. Ook vertaalde hij de Bijbel in het Fries. Ook van zijn hand kwam het werk: „De Gereformeerde Kerk in de Ommelan-den van 1579—1795”. In 1925 werd hij bibliothecaris van de Prov. Biblio-theek te Leeuwarden. In 1954 is Geert Aeilco Wumkes overleden. Maar dan nu zijn vakantiereis door de Ommelanden in de zomer van 1916.

Bij Vledderbos verlieten wij de Delleweg en zagen in de verte de voornamen heerden Den Ham, Duursum en Boelema, die eens getuige waren van de wreede wille-keur door Joan de Mepsche aan zijn vaderland bedre-ven in de bange jaren na Rennenbergs verraad.

Na Loppersum te zijn gepasseerd bereikten wij Zeerijp. Het hart begon mij feller te slaan, toen ik achter het geboomte de toren met de bazuinengel gewaar werd.

Hoevele herinneringen zijn voor mij aan deze plek verbonden! Hoe was alles hier gelijk gebleven in de loop der jaren. Nog steeds hetzelfde riet in de sloten, dezelfde boomgaarden, dezelfde klomp huisloek op het verweerde dak. Ofschoon een vijand van conservatisme doet de bewering van al die trouwe herinneringsbeel-den mij wonder weldadig aan. Boven beschrijving har-telijk was de ontvangst bij de onderwijzer en een paar kerkvoogden. Met eerbied betrad ik de statige dorps-kerk, waar ik de gezegendste uren heb doorgebracht in het midden der gemeente.

Met hoevele draden van innerlijke verknochtheid is de mens toch verbonden aan de plaatsen, waar God hem zegende.

ARBEIDERS . . .

Inmiddels was de zon schuil gegaan achter dikke re-genwolken, die ons maanden de reis voort te zetten. We draaiden het zwarte sintelpad op naar Eenum, zagen in de verte op de hoge wierde de voormalige pastorie liggen, achter vier gewitte muren ons zo me-nigmaal een hartelijk ontvangst werd bereid bij de fa-millie Speckman en zetten koers naar de Eenum-hoogte. Het werk der afgraving was in volle gang. De steele kleiwanden verhieven zich metershoog boven het maaiveld. Een ploeg arbeiders hanteerde ijerig de spade, kipkarren rolden rusteloos af en aan; hier en daar lagen grote hopen beenderen, witgeblakerd door de zon. Wij vroegen de gravers of zij ook Romeins aardewerk vonden. Meteen wierp een hunner een scherf terra sigillata naar boven. We vernamen verder dat de eigenaar van de wierde een kleine kollektie oudheden had verzameld. Het verlangen om ze te zien dreef ons naar de hoeve van de heer Onne Elema, waar de vrouw des huizes ons vriendelijk ontving. Zij toonde ons aller-lel gevonden voorwerpen; een merkwaardige koraal, eenmaal het sieraad van een Friesche „jongfaem”, een paar mesjes en een trekpot met tuit en deksel van grijze klei naar hedendaags model. Ook had zij een foto van de afgraving.

Met de heer Elema, die inmiddels was thuis gekomen, hadden wij een gesprek over de wording der wierden.

Onze denkbeelden daarover kwamen niet in elk op-zicht overeen, maar dit stond wel voor ons vast: dat bijkens de afgraving, zowel natuur als mensenhanden tot vorming dezer vluchtheuvels hadden meegewerkt.

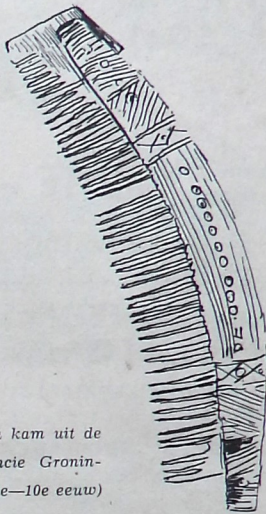
Ook spraken wij over het systematisch-archeologisch onderzoek der wierde Wierhuizen, waarvoor zich on-langs een consortium had gevormd. Wegens de enorme hoeveelheden aarde, die daarbij te verwerken zijn, leek ons deze onderneming niet hoopvol toe.

Toen wij de hoeve verlieten, vielen fijne regendroppels en hingen in het westen zware wolken, die weinig goeds voorspelden. Wij sprongen weer op onze "karren" en togen achter Leermens om, waarbij wij opmerkten dat als het schilderachtig gelegen bedehuis nog zijn drie torens had ovenals in de 16e-eeuw, het nog eens zo mooi tussen het geboomte zou uitkomen. In Ooster-wijtwert trok een oude smederij met hoefstal, een ty-pisch Ommelandsch huis, onze aandacht. Wij zelden tot elkaar welke mooie kollektie foto's ware er bijeen te brengen van dergelijke huizen tussen Eems en Lau-wers.

Foto's : Paul Wernekinck
Tekst : J. Rittersma

Aflevering 4

Benen kam uit de provincie Groningen (8e—10e eeuw)

Wij dachten daarbij o.a. aan bakkershuizen te Garsthuizen, Zeerijp en Middelstum. Zou de ar-cheologische commissie daarmee niet haar por-tefeuille willen verrijken? Wel is waar heeft de rijksbouwmeester Peters op dit terrein veel merkwaardig verzameld, maar de volle oogst is nog niet binnen.

Terwijl wij verder reden, hulde zich het landschap in steeds dichtere motregen. In de verte lag het eenzame Nijklooster, het voormalige Romerswerf, waar zeven eeuwen geleden Emo zijn klooster stichtte om er de gemoedsvrede te zoeken, die het huwelijksleven hem niet had kunnen schenken. Daar zagen we in het weiland de vijver van de Campus Rosarum, waar wellicht eenmaal godgewijde nonnen heur lievelingsbloemen kweekten ter ere van de gebenedijde moedermaagd. Mijn gedachten gingen terug naar de stille collegezaal te Utrecht, waar prof. Kleyn ons inleidde in de geschie-denissen der Middeleeuwse kerk, naar de methoden van zijn hoogvereerde leermeester prof. W. Moll. Nooit vergeet ik de morgen, waarop hij onder het gehoor liet circuleren de monumentale stude „De Abdij Bloemen-hof te Wittewierum” van Aem. Wijbrands, en zeide:

„Mijne heren, dat is één der beste Nederlandse werken op kerkhistorisch gebied; als gij methode wilt leren, bestudeer dan dit boek”.

Hoe verrukt was ik bij de lezing van dit boek. Hoe boeide mij de geschiedenis van de onrustige Emo van Romerswerf en van dien andere Emo uit Huizinge, die abt werd van Bloemhof en stof leverde voor één der beroemdste kloosterkronieken uit de 13e-eeuw.

Toen ik in dit eenzaam oord het geboomte van Nije-klooster zich tegen de grijze regenlucht zag aftekenen, kreeg ik eerbied voor de zielen, die daar buiten het gewoel van de mensen hadden geworsteld voor hun ideaal, omdat zij tot de verwerkelijking daarvan in de wereld geen mogelijkheden zaken.

Achter een vlaswagen schuil zoekend tegen de door-dringende motregen peddelden wij verder tot Jukwerd, waar het kerkportaal ons een veilig toevluchtsoord

bood. Bijna dertig jaar geleden, nog een knaap zijnde, was ik daar op dit kerkhof aan het speuren naar oude grafschriften. Ik had er één genoteerd, dat later werd opgenomen in het grafsschriftenboek, dat ik met mijn vrienden prof. Van Rhijn, Jhr. Feith en Vinhuizen be-werkte. Thans was van die zerk geen spoor te vinden.

Ook miste ik de poëzie en gemoedelijkheid van toen. De praktische Ommelander heeft de oudste wierderug

aangetast en er een kloof in gegraven die de eenheid en de rust van het geheel heeft verbroken. Als de oude ds Van der Helm dat eens zag, keerde hij zich in zijn graf vanwege deze gruwel der verwoesting.

Tot zovel het vakantiejournaal van Wumkes. Wat ons uit dit journaalgedeelte het meest opvalt is dat ook ds Wumpkes toentertijd al werd getroffen door de ver-nielingen van de wierde-afgravingen. Alom werden in de Ommelanden en in Friesland de terpen afgegraven om zodoende de vruchtbare wierdegrond te verhande-len. Wumpkes spreekt over de "praktische Ommelan-ders". Het was inderdaad zo, dat er in die dagen een goede boterham viel te verdienen met de handel in wierdegrond. Ook de overheid kreeg dit zo langzamer-hand door en ging de eigenaren van de terpaarde fis-caal belasten. Talloze terpen werden het slachtoffer van de "wierdegravers".

Eén van de weinige wierden in de Ommelanden die aan hun aandacht ontsnapten, was de prach-tige wierde van Biessum bij Delfzijl. Hier is de oude originele wierdestructuur nog volledig be-waard gebleven. Wellicht komen we hier in een ander artikel nog eens op terug.

Tevens opmerkelijk uit het verhaal van Wumkes is het feit dat de wierdegravers zo lichtvaardig en non-chalant omsprongen met de gevonden voorwerpen. Het was hun waarschijnlijk niet of nauwelijks bekend welk een enorm stuk verleden er in al deze voorwerpen lag besloten. Gelukkig zijn de terpendelvers nu verdwenen en de wierden beschermd monumenten.

Wierde met „ossenweg”